

Однак зовсім згодом саме це питання стало основною темою переговорів. 12 лютого 1918 р. Рада народних міністрів УНР ухвалила рішення про те, щоб дозволити «введення німців» у межі УНР. 13 лютого 1918 р. Коронна рада Німецької імперії затвердила рішення верховного командування про проведення наступальної операції на Східному фронті, яка мала охопити й українські терени. Переговори про створення частин із військовополонених і відправлення до УНР січових стрільців тривали, але відійшли на другий план.

Отже, українські дипломати в Брест-Литовську, очевидно, мали інструкції насамперед домовлятися про створення частин із військовополонених і про залучення до бойових дій в Україні австро-угорських частин з українців, зокрема Легіону січових стрільців. Водночас у полі зору перебувала й інша можливість – відправити в Україну власне війська Центральних держав. Перші консультації з представниками цих держав мали дати відповідь на запитання, який із трьох варіантів допомоги (силами військ Центральних держав, підрозділів із полонених або австро-угорських частин із галичан) реалізувати було б простіше, швидше та на найбільш вигідних для УНР умовах. Також попереднє з'ясування мало засвідчити, із ким найкраще мати справу: з урядом Німеччини, чи з урядом Австро-Угорщини, чи з ними обома.

1. Дорошенко Д. И. *Война и революция на Украине* / Д. И. Дорошенко // *Революция на Украине по мемуарам белых*. – Москва; Ленинград : Госиздат, 1930. – С. 64–98.
2. Кураев О. О. *Політика Німеччини й Австро-Угорщини в Першій світовій війні: український напрям* / О. О. Кураев. – К., 2009. – 456 с.
3. Малиновский Б. В. *Военная помощь Центральных держав Украине (переговоры в Бресте, февраль 1918 г.)* / Б. В. Малиновский // *Вопросы германской истории*. – Днепропетровск: РИО ДНУ, 2006. – С. 83–101.
4. Шестаевецька Л. В. *Проблема надання німецької військової допомоги УНР та її вирішення у Брест-Литовську* / Л. В. Шестаевецька // *Магістеріум*. – К., 2001. – Вип. 7: *Історичні студії*. – С. 93–96.
5. Федюшин О. *Украинская революция. 1917–1918* / О. Федюшин. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2007. – 334 с.
6. Borowsky P. *Deutsche Ukrainepolitik 1918 (unter besonderer Berücksichtigung der Wirtschaftsfragen)* / P. Borowsky. – Luebeck, Hamburg, 1970. – 316 s.
7. Грушевський М. С. *Новий період історії України за роки від 1914 до 1919* / М. С. Грушевський. – К., 1992. – 46 с.
8. Греків О. П. *Весна 1918 року в Україні* / О. П. Греків // *За державність: матеріали до історії Війська Українського*. – Торонто, 1964. – Зб. 10. – С. 23–26.
9. Любинський М. М. *Як прийшли німці* / М. М. Любинський // *Літературно-науковий вісник*. – 1918. – № 12. – С. 202–216.
10. Дорошенко Д. И. *Історія України 1917–1923 рр.* / Д. И. Дорошенко. – Ужгород, 1932. – Т. 1. *Доба Центральної Ради*. – 437 с.
11. Севрюк О. *Галичина в Берестейських переговорах* / О. Севрюк // *Історичний календар-альманах «Червоної Калини» на 1939 рік*. – Львів, 1938. – С. 61–70.
12. Севрюк О. О. *Берестейський мир (Уривки із споминів)* / О. О. Севрюк // *Берестейський мир: Спомини та матеріали*. – Л.; К.: Червона Калина, 1928.
13. Тинченко Я. *Українські збройні сили, березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії)* / Я. Тинченко. – К.: Темпора, 2009. – 480 с.
14. Залізняк М. К. *Моя участь у мирних переговорах в Берестю-Литовському* / М. К. Залізняк // *Берестейський мир: Спомини та матеріали*. – Л.; К.: Червона Калина, 1928.
15. *Ereignisse in der Ukraine 1914–1922, deren Bedeutung und historische Hintergruende* / Hgb. von T. Hornykiewicz. – Philadelphia, 1967. – Bd. 2. – 484 s.

Я. М. Мартинюк

СТРУКТУРА СІЛЬСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ВОЛИНІ В ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛІТІЙ

Статтю присвячено дослідженню інституту місцевого самоврядування, що функціонував на Волині в міжвоєнний період. У роботі на підставі аналізу опублікованих та архівних джерел, наукової літератури сільського самоврядування. Описано їхню організаційну структуру, а також окреслено шляхи й методи урядового контролю за їхньою діяльністю.

Ключові слова: Волинське воєводство, територіальне самоврядування, гміна, громада, солтис, воіт.

The article is dedicated to the investigation of the institute of the local self-governing, which functioned in Volyn during the period between wars. Based on the analysis of the published and archival documents, the science literature the research describes the main stages of the self-governing body's foundation. Their organization structure are presented in the article. In the research the ways and methods of the realization of the government's control over self-governing bodies work are investigated.

Key words: Volyn principality, local self-governing, gmina, povit, sejm, community, Soltys, voit.

Пропоноване дослідження стосується того історичного періоду, коли частина західноукраїнських земель, зокрема Західна Волинь, входили до складу Другої Речіпосполитої. Цей порівняно короткий у хронологічному вимірі період надзвичайно насичений різноманітними подіями в економічному, суспільно-політичному, культурному житті краю. Його історію досліджували багато українських і зарубіжних істориків, проте на сьогодні існує низка важливих аспектів історії цього періоду, що потребує більш ґрунтовного розгляду, нових підходів та оцінних суджень щодо аналізу тих чи тих процесів, подій і явищ, діяльності історичних персоналій. Одним із таких аспектів є становлення й функціонування на Волині в окреслений історичний період інституту самоврядування.

Польська історіографія теми – значно багатша [1–12], однак автори переважно не порушують питання українсько-польських відносин у площині самоврядування. Українське дослідження недостатньо досліджені особливості урядової політики щодо самоврядних інституцій на теренах Волині. Не стала ще предметом спеціального вивчення й позиція провідних українських політичних партій стосовно органів самоврядування. Донині не з'ясовано й особливостей проведення виборів до рад різних рівнів. Усе це дає підстави вважати, що досліджувана в статті тема є актуальною в науковому аспекті.

Згідно із законодавством Другої Речіпосполитої, сільська гміна була одночасно територіальною одиницею й інституцією самоврядування та діяла на правах юридичної особи [13, 1]. Членами сільської гміни вважали осіб, які народилися на території Речіпосполитої, постійно проживали в гміні принаймні десять місяців і володіли нерухомістю на її території. Особи, які відповідали названим умовам, мали право брати участь у виборах до гмінних самоуправ, користуватися (у разі потреби) майном

гміни та її опікою. До обов'язків члена гміни належали: неухильне виконання рішень і розпоряджень органів гмінного самоврядування, своєчасна сплата необхідних податків, виконання повинностей на користь гміни.

Функції сільської гміни описані в першому розділі цього розпорядження: будівництво на її території й підтримка в належному стані доріг і мостів, водопроводу та каналізації, шкіл і бібліотек, медичних закладів й установ, що провадили добродійну діяльність. Серед обов'язків сільської гміни також виокремлювали підтримку на місцевому рівні сільського господарства, торгівлі, ремесла й кооперації; охорону громадського здоров'я; піклування про освітній рівень її населення [13, 5].

Керівним і законодавчим органом гміни була рада, а виконавчим – управа. Рада регламентувала правила і способи користування майном гміни, затверджувала її бюджет і зміни в ньому, призначала розмір податків на користь гмінних самоуправ. Окрім цього, рада контролювала діяльність управи сільської гміни, обирала її членів, а також затверджувала штати працівників гміни. До ради входили члени управи сільської гміни й радники. Останніх обирали на три роки. Якщо радника обирали членом управи, він втрачав свій мандат і його місце посідав заступник. Член ради не міг виконувати свої обов'язки, якщо розпочинав правові відносини з гміною як підприємець чи орендар; також не мав права обіймати будь-яку адміністративну посаду.

Засідання гмінної ради вїт скликав раз у квартал, попередньо повідомляючи порядок денний. Крім цього, вїт був зобов'язаний збирати раду на вимогу четвертої частини її членів. Зазвичай, рада проводила відкриті засідання та обов'язково під час обговорення бюджету й фінансових операцій гміни. У разі, коли член ради або його родич були матеріально зацікавленими в обговорюваній на засіданні справі, вони не могли брати участі в її розгляді й голосуванні. Із більшості питань проводили відкрите голосування, однак за бажанням присутніх членів ради та під час виборів могли застосовувати й таємне голосування. Ухвали гмінної ради подавали на затвердження державною адміністрацією. Їх упродовжували в життя, якщо остання протягом двох тижнів із моменту отримання тексту цих рішень не відмовлялася їх затверджувати та не скасовувала.

До компетенції гмінної управи як виконавчого органу належали: підготовка рішень ради сільської гміни, а також опис способів їх виконання; розподіл податків і повинностей згідно з чинним законодавством, розпорядженнями й рішеннями гмінної ради; складання проектів бюджету гміни та перевірка її фінансових рахунків [13, 5]. Ця інституція мала право розпоряджатися майном гміни й проводити його інвентаризацію; призначати працівників органів гмінного самоврядування та надавати їм відпустки; подавати позови до суду й відповідати перед судом у справах самоуправ.

Діяльність управи суворо контролювала рада гміни. Наприклад, кожен член гміни мав право подати скаргу до гмінної ради на роботу як управи, так і окремих її членів. Управа сільської гміни зобов'язана була систематично звітувати перед радою про свою діяльність і діяльність підлеглих установ, про виконання бюджету й стан майна гміни.

Управа сільської гміни складалася з вїта, його заступника й одного лавника, яких обирали на три роки. Обов'язковою умовою для вїта та його заступника було вміння читати й писати польською мовою. Новообраних керівників гмінних самоуправ затверджувала державна адміністрація, а в разі їх відхилення проводили нові вибори. Якщо ж радники знову обирали кандидата, який не отримав схвалення, влада призначала вїта та його заступника самостійно. Призначені виконували свої функції до обрання радниками особи, яка б задовольняла вимоги урядовців. Були випадки, коли рада гміни зволікала з вибором вїта та його заступника. Тоді владні структури, згідно із законодавством, зобов'язували самоуправу провести вибори в призначений термін. Коли вибір не проходив, адміністрація на рік призначала вїта та його заступника [13, 4].

Посада вїта була оплачуваною, розмір платні призначала рада гміни з тією умовою, щоб вона не перевищувала суми, затвердженої державною адміністрацією. Рада могла з фондів гміни призначити платню заступникові вїта й лавнику як членам гмінної управи. На рівні гміни вїт був одночасно головою адміністрації та керівником самоврядування. Як державний службовець він зобов'язаний був виконувати всі розпорядження й накази вищих органів державної влади, забезпечувати охорону громадської безпеки та правопорядку. Вїти були зобов'язані повідомляти власті про злочинців, запобігати бродяжництву й жебрацтву, піклуватися про протипожежну безпеку, охорону здоров'я та добробут населення гміни. Як представник державної адміністрації вїт був наділений і правом застосування карних санкцій щодо правопорушників [14, 42]. Окрім цього, вїт був виконавцем судових вироків, відповідальним за стягнення державних податків і поборів на користь самоврядування.

Як представник гмінного самоуправління вїт від імені гміни вів переговори з установами і приватними особами, виконував рішення управи й ради. До його компетенції належало зберігання гмінної документації, асигнування витрат самоуправ і нагляд за їхньою діяльністю. Вїт мав право самостійно вирішувати всі справи, які належали до сфери діяльності управи, але в такому разі необхідним було схвалення її членів, отримане на найближчому засіданні. Для допомоги вїтові, а також гмінній управі у виконанні своєї роботи в кожній гміні існувала посада гмінного писаря, який працював під безпосереднім керівництвом вїта [15, 1].

Гміна як одиниця самоуправління була поділена на сільські громади. Сільська громаду становило кожне окреме село, колонія, маєток, фільварок чи об'єднані названі частки.

Керівником сільської громади був солтис. Солтиса і його заступника обирали збори сільської громади терміном на один рік [13, 6]. Солтис підпорядковувався безпосередньо вїту. Його основний обов'язок виконання розпоряджень і наказів вїта та рішень громадських зборів, а також співпраця з поліцією. Солтиса вважали представником сільської громади в гміні, він головував на громадських зборах. Участь у них брали всі члени сільської громади (як чоловіки, так і жінки), які досягли 21-річного віку, окрім осіб, позбавлених прав чи обмежених у правах судовим рішенням, а також, що цікаво, членів громади,

які утримували шинки [15, 5]. Солтис скликав збори сільської громади в разі потреби, за дорученням вийта та на вимогу десятої частини осіб, які мали право брати в них участь.

Нагляд над гмінами й сільськими громадами проводили: у першій інстанції – повітовий комісар, у другій та останній – окружний комісар. Але після утворення Волинського воєводства наглядові функції перейшли до повітових старост і воєводи. Останній мав право розпуску гмінної ради. Протягом трьох тижнів із моменту розпуску проводили вибори, а новообрані радники обирали управу сільської гміни. До того часу, поки раду не укомплектували в повному складі, її обов'язки виконувала гмінна управа, обмежуючись розв'язанням несуттєвих питань [16, 3].

Державна адміністрація особливо ретельно контролювала бюджет гмінних самоуправ. Вона мала право видавати вказівки й розпорядження щодо способів забезпечення фінансових потреб гміни. У тому випадку, коли рада сільської гміни взагалі не затверджувала бюджет, то останнє слово було за органами державної влади, які доручали його виконання самоуправам [13, 8]. Адміністрація мала право перевіряти виконання бюджетів гмінними самоуправами. Працівників самоврядування з обійраних посад могли звільнити органи державної влади.

Польська адміністрація залишила на Волині чотириступеневу структуру органів місцевого самоврядування, що існувала ще від земської реформи 1864 р. у Росії: громадське, гмінне, повітове й воєводське самоуправління. Це відрізнялося від Львівського, Станіславського та Тернопільського воєводств, де територіальне самоврядування було організоване на основі австрійського законодавства, відповідно до якого структура органів місцевого самоврядування мала триступеневий характер (гмінне, повітове й воєводське).

Аналіз процесу законодавчого та організаційного становлення самоврядування на Волині в міжвоєнний період дає змогу стверджувати, що інститут самоуправління як на цих теренах, так і в цілому в Другій Речіпосполитій мав своєрідний характер. Згідно із законодавством, обсяг його діяльності був надзвичайно великим. Самоуправи для забезпечення найнеобхідніших потреб населення краю були покликані виконувати широке коло завдань. При цьому як виборні інституції вони зобов'язані були зважати на громадську думку. З іншого боку, ціла низка законів, приписів, розпоряджень державної адміністрації обмежували незалежність/суверенність самоуправ, ставили їх у залежність від урядової політики Польщі.

Подібна двозначність самоуправління стала причиною того, що досить важко було знайти рівновагу між цими двома його особливостями. Надання самоуправам переваги громадським інтересам часто суперечило інтересам державної адміністрації; а надмірний вплив останньої призводив до розходження з інтересами населення.

Специфіка територіального самоврядування Волинського воєводства міжвоєнного періоду була зумовлена ще й тією обставиною, що більшість населення краю становили національні меншини польської держави. У містах це були євреї, а на селі –

українці. Отже, перед урядом відразу поставало питання про задоволення польських національних інтересів. З огляду на те, що державна адміністрація Другої Речіпосполитої не була зацікавлена у створенні для так званих східних кресів виняткового права, вона знаходила інші можливості для контролю держави за діяльністю самоуправ. При цьому зникала необхідна рівновага між їхніми адміністративними й самоврядними функціями. Це було не на користь як місцевого населення, так і польської влади та ускладнювало ефективне виконання завдань інституціями самоуправління.

1. Ajnenkiel A. *Polskie Konstytucje* / A. Ajnenkiel. – Warszawa, 1982. – 234 s.
2. Antczak S. *Samorząd miejski Poznania w latach 1919–1933* / S. Antczak // *Kron. M. Pozn.* – 1996. – q 1. – S. 288–300.
3. Chojecka E. *Śląskie tradycje samorządowe* / E. Chojecka // *Myśl Protestantka*. – 1997. – q 1. – S. 25–31.
4. Dalecki M. *Ustrój samorządowych władz miejskich Przemysła w latach 1918–1939* / M. Dalecki // *Rocznik Przemysłowy*. – 1997. – T. 33. – S. 73–80.
5. Heliasz A. *Ustrój samorządu miejskiego w Galicji i w b. zaborze pruskim u progu II Rzeczypospolitej* / A. Heliasz // *Dzieje Najnowsze*. – 1973. – S. 15–20.
6. Litwin A. *Samorząd w Polsce burżuazyjno–obszarniczej w latach 1918–1939* / A. Litwin. – Warszawa: PWN, 1954. – 263 s.
7. Łuczak A. *Samorząd terytorialny w programach i działalności stronnictw ludowych 1918–1939* / A. Łuczak. – Warszawa: PWN, 1973. – 346 s.
8. Łuczak B. *Kształtowanie się samorządu terytorialnego* / A. Łuczak // *Dyrektor Szkolny*. – 1995. – q 12. – S. 2–14.
9. Marczuk J. *Rada Miejska i Magistrat Lublina 1918–1939* / J. Marczuk. – Lublin, 1984. – 125 s.
10. Nartowicz-Kot M. *Oblicze polityczne samorządu miejskiego Łodzi w latach 1919–1939* / M. Nartowicz-Kot // *Rocznik Łódzki*. – T. XXXI. – 1982. – S. 102–103.
11. Siwierski A. *Zakresy zadań realizowanych przez samorządy terytorialne w latach 1918–1990* / A. Siwierski // *Zeszyt Naukowy Ekonomiczny*. – 1994. – Z. 20. – S. 45–53.
12. Szwed R. *Polska Partia Socjalistyczna w wyborach samorządów terytorialnych w latach 1919–1939* / R. Szwed. – Częstochowa, 1993. – 133 s.
13. *Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich*. – 1919. – q 21. – Poz. 215. – 1346 s.
14. Ciołkosz A. *Ustawa o wyborze radnych miejskich (Komentarz, przepisy związane, okólniki, wzory)* / A. Ciołkosz. – Kraków, 1938. – 128 s.
15. *Державний архів Волинської області (ДАВО)*. – Ф. 46. – Он. 1. – Спр. 934.
16. *ДАВО*. – Ф. 46. – Он. 1. – Спр. 1108.

3. В. Священко

ПРОБЛЕМА РЕФОРМУВАННЯ СЕЛЯНСЬКОГО УПРАВЛІННЯ В ПРОЕКТІ АГРАРНОЇ РЕФОРМИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОМІСІЇ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

У статті проаналізовано проблему реформування селянського управління в проекті аграрної реформи Редакційної комісії Міністерства внутрішніх справ Російської імперії. Зроблено висновок про те, що другорядні за сутністю поступки суттєво не сприяли інтеграції селян у загальноімперський соціально-правовий простір.

Ключові слова: аграрне питання, Редакційна комісія, селянське управління, сільський схід, волосний схід, волость.